

Barn og barndom i historien

Introduksjon til temanummeret

Tora Korsvold

Dette temanummeret av *Barn* skal handle om barn og barndom i historien. Temanummeret inneholder både artikler som tar for seg historiografi og kildebruk, men vi presenterer også empiriske studier som på ulike måter tematiserer fortidige barndommer. Alle artiklene har det til felles at de vil kaste nytt lys over fortidens mangfoldige barneliv, og gi kunnskap som kan skape ny innsikt i barndomshistorien.

Nyanserte oppfatninger av fortidens barndom synes i dag nødvendig. Dagens barndom blir ofte oppfattet som både uforutsigbar og problematisk. Eller med andre ord at vi siden 1970-årene i den vestlige verden finner oss nærmest i en krisetilstand. Den engelske historikeren Hugh Cunningham sier at på slutten av det århundre vi nettopp har lagt bak oss, falt visjonen om barnets århundre, et postulatet som den svenske samfunnskritikeren Ellen Key satte fram allerede ved inngangen til det 20. århundre (Cunningham 1996). Noen titler på bøker er symptomatiske i denne sammenhengen, som Neil Postmans *The Disappearance of Childhood* fra 1982 eller Maria Winns *Children Without a Childhood* fra 1983. Begge forfatterne er opptatt av hvordan barndomshistorien skal forstås, som en fremskrittshistorie eller en tapshistorie, men konkluderer med det siste: Barn har fått det verre. Blir fortida tilstrekkelig idealisert og idyllisert, blir resultatet at samtidens barn oppfattes å stå foran kanten av stupet slik den norske historikeren Ellen Schrumpf så treffende har karakterisert en slik historieforståelse (Schrumpf 2007).

Historisk kunnskap og moralsk panikk

Ikke bare en forfallshistorie er utbredt. Vi finner også tegn til det som går under betegnelsen moralsk panikk. I det ligger, ifølge Cohen, at hendelser, personer eller grupper i befolkningen defineres som en trussel mot den sosiale orden (Cohen 1972). I moralsk panikk inngår dessuten ulik kunnskap, også historisk, som blir brukt i fortellinger om det moderne samfunns forfall. Fortellingene kan oppfattes som et uttrykk for tenkte, men også reelle farer som truer våre forestillinger om sosial orden, som forståelser av sosial orden knyttet til forestillinger om "den gode barndom" eller "det gode familieliv". Foreldrenes tidsmangel er i dag bare ett eksempel på et fenomen som utløser ikke bare debatt, men også til dels tegn til moralsk panikk. I mediene, blant annet, heter det at foreldrene ikke har tid til barna fordi de jobber mer enn noen gang. Fenomenet tidsklemme eller tidskrise etterlater inntrykket av at foreldrene "før" hadde mer tid til barna, et funn som trenger mer nyansering. Foreldrenes tidskrise bør i det minste ses i en bredere kontekst av kulturelle forestillinger om barn, barndom og foreldreskap. Dette fordi de kulturelle forestillingene inngår i diskursen omkring forståelsen av familien i krise i det moderne samfunn. Ifølge Cohen blir stemmen på den moralske barrikaden ofte hjulpet fram av "eksperter" som identifiserer problemer og presenterer løsninger, også ved hjelp av historisk kunnskap.

I denne sammenhengen gjøres det bruk av virksomme fortellinger om hvordan familielivet "var", med innebygde kulturelle forestillinger som gir stemmen kraft og mening (Korsvold 2005). Ikke bare tidskrise eller tidsklemme, men andre fenomener, som for eksempel fedme hos barn og unge, er i dag andre fenomener som utløser moralsk panikk. Det tales om fedme som en global epidemi. Også fenomenet fedme må forstås ut fra sin egen kompleksitet. Det er likevel påfallende at identifiseringen av problemer knyttet til fedme ofte knyttes til årsakssammenhenger der individuelle valg skaper moralsk forargelse (Tingstad 2008). Også her blir fortiden oppfattet som mindre problematisk for barn og unge.

Et kritisk perspektiv på dagens utbredte forestillinger om fortidige barndommer og barns liv, og som i flere sammenhenger framstilles som både ukompliserte og uproblematiske, synes derfor nødvendig for å nå fram til mer nyansering.

Heller ikke overraskende har temaer innen barn og barndom som historisk forskningsfelt vært emner med et endrings- versus et kontinuitetsperspektiv, framstilling av en taps- versus en vinningshistorie, noe artikke-

len til Ellen Schrupf i dette temanummeret drøfter videre. En forfalls-historie har imidlertid blitt imøtegått av flere historikere. Først ved å gjøre konkrete historiske undersøkelser, med studier av kontekst, forskjellighet og mangfold, kan en komme fram til mer nyanserte resultater.

Myter om en fortidig barndom

Å komme bak myter (eller sannheter) synes derfor nødvendig. Den amerikanske historikeren Steven Mintz med boka *Huck's Raft. A History of American Childhood* tilbyr her hjelp (Mintz 2007). Han setter fram fem myter som han hevder har overskygget den offentlige mening om amerikansk barndom.

Den første myten: Barndommen som en bekymringsfri fase.

Vi er tilbøyelige til å tro at det tilbake i tid fantes en barndom fylt av lek, spenning og eventyr. Men barn og unge vokste opp alt annet enn bekymringsløst. Sykdom, problematiske familieforhold eller tidlig start i arbeidslivet var ofte barndommens innhold. En barne- og ungdomstid med skolegang uten stort voksenansvar hører først og fremst til tiden etter 1945, ifølge Mintz.

Den andre myten: Hjemmet som en bastion for stabilitet i en omskiftelig verden.

Gjennom amerikansk historie har familiens stabilitet vært heller et unntak enn regelen. Omskiftninger og familiers ulike konstellasjoner var heller normen enn unntaket. Ved begynnelsen av det 20. århundre vokste en tredje del av amerikanske barn, i en kortere eller lengre periode av barndommen, opp med bare en av foreldrene. I 1945 var det hele en av ti. I dag er det derfor lagt flere som vokser opp med begge foreldrene enn rett etter annen verdenskrig.

Den tredje myten: En universell barndom, lik for alle.

Barndommens innhold har variert, og i høyeste grad har innholdet vært preget av forskjellighet, ut fra kjennetegn som klasse, kjønn, etnisitet, religion eller regionale forskjeller. Her skriver Mintz følgende: "In fact, every aspect of childhood is shaped by class- as well as by ethnicity, gender, geography, religion, and historical era. We may think of childhood as a biological phenomenon, but it is better understood as a life stage whose contours are shaped by particular time and place." Denne forfatteren tar til orde for å legge vekten på mangfold og pluralitet i utforskningen, med

bruk av de foran nevnte kategoriene. Disse peker igjen mot forskjell og nyansering.

Den fjerde myten: Et barnevennlig samfunn.

Mintz sier at ifølge den offentlige mening er USA i dag et barnevennlig samfunn, og det til tross for avdekking av stor ambivalens i forhold til barn i befolkningen. I den voksne befolkningen avdekkes på den ene siden foreldregenerasjonens lengsel etter ungdommens vitalitet og attraktivitet, på den annen side redsel for de unges aktiviteter, tilbøyeligheter og påfunn. Igjen etterlyses mer konkrete undersøkelser, samt nyanseringer.

Den femte myten: En historie om framskritt eller forfall?

Ifølge Mintz er denne dikotomiseringen fortsatt den største utfordringen å overvinne. Det er nødvendig å gå inn i historien for å studere de enkelte tidsperioder "with each historical era characterized by strikingly different and diverse childhoods". Forfatteren mener at barndomshistorien ikke kan tvinges inn i ett bestemt utviklingsforløp. Den må studeres i sin fulle bredde der klasse, kjønn, etnisitet, religion eller regional bakgrunn må utgjøre de sentrale kategoriene.

Fortellinger som mytologiseres og gis et bestemt meningsinnhold

Framstillinger av fortida blir ofte ordnet i fortellinger, og disse fortellingene om "virkeligheten" har ofte mytiske innslag. Dette berører igjen kildebruken i utforskningen av barn og barndommens historie. I et historisk materiale, som for eksempel i diktning, finnes materiale som både er realistisk og sant, i betydning at utsagn korresponderer med fortida, men har nedfelt seg som fortellinger, og fått form som fiksjon og mytologiseringer. Uansett hvor sikre fakta en har med å gjøre, handler det likevel om ytringer som kan tolkes som en del av narrativt konstituerte betydnings-sammenhenger. For at et element skal bli fakta, må det stå i en sammenheng. Fakta i et kildemateriale står oftest i en sammenheng hvor det som står framstår for leseren som fortellende, som regel i form av skildringer av et hendelsesforløp.

Ved at fortellinger mytologiseres, får de ekstra tydelig fram et meningsinnhold, både ved det de handler om, men også ved den konteksten som de er en del av. Mytens funksjon blir derfor både å forsterke, dyrke og uttrykke. Det kan derfor være fruktbart å se nærmere på *hva* fortellingene

bærer i seg av mytologisering, og hva de eventuelt forteller om verdier og normer (Kaldal 2002).

Et eksempel kan igjen hentes fra Steven Mintz og hans studie av den amerikanske barndom. Ifølge ham vokste den amerikanske barnebefolkning i etterkrigstiden opp med økt velferd, med bedre levekår enn noen gang tidligere i historien. Barnebefolkningen ble både sunnere, friskere og mer velutdannet, og det til tross for store forskjeller mellom barn. På 1990-tallet var, og det ut fra de fleste målinger, barn og unge både friskere og sunnere enn "baby-boom"-generasjonen født i årene etter annen verdenskrig. Likevel mente 60 % av de spurte fra denne generasjonen at de hadde bedre levevilkår da de selv vokste opp enn dagens barnegenerasjon.

Hvordan kan dette forstås? En forklaring kan muligens søkes i bestemte historieoppfatninger. Hos denne voksengenerasjonen var kun den tidlige etterkrigsfasen referanserammen. Denne fasen var imidlertid et unntak i den amerikanske historien. Til forskjell fra tiden som gikk forut og som fulgte etter, innebar den bl.a. høye fødselskvoter, lave skilsmissetall og mødre som tilbrakte mesteparten av tiden sammen med barna i hjemmet. Sammenlignet med mer langsiktige historiske trender innebar denne fasen likevel mer stabilitet enn det som var vanlig i historien. Denne fasen kom mer som et svar på forholdene som gikk forut, som mellomkrigstidens depresjoner og annen verdenskrigs påkjenninger, eller den kalde krigen som fulgte.

Mintz sier at nettopp den kalde krigens vekt på konformitet eller en velfungerende livsstil, formet i etterkrigstiden den amerikanske middelklassebarndommen. Det som utelates i fortellingene om den tidligere barndom, er imidlertid at "barndommens gylne alder" i 1950-årene også hadde sine problematiske trekk, men disse trekkene overskygget de romantiske forestillingene om det uskyldige barnet. Romantiske forestillinger om det uskyldige barnet i "familiens gullalder" på 1950-tallet kan heller tyde på at middelklassen i dag ser sine verdier truet, men også at perioden som fulgte fra slutten av 1960-årene og inngangen til 1970-årene innledet en ny fase i barndommens historie: Lavere fødselskvoter, økende skilsmissetall, flere yrkesaktive mødre, lengre skolegang og høyere utdanning var noen kjennetegn. Sammenlignet med perioden forut etterlot den likevel et inntrykk av at barns velferd var synkende, med tap av bestemte verdier og normer. Bare drastiske tiltak, og som ikke sjelden igjen en moralsk panikk utløser, kunne hjelpe. Mintz sier igjen at riktignok kan en moralsk panikk fungere konstruktivt hvis den retter offentlig oppmerksomhet mot akutte problemer som trenger en snarlig løsning. Større problemfelt kan for ek-

sempel være fattigdomsproblematikk, eller fordelingen av økonomiske ressurser mellom sosiale grupper. I motsatt fall forblir problemer uløst, eller oppmerksomheten rettes mot enkelttilfeller og generasjonsmotsetninger forsterkes, slik det ble påpekt foran.

Et generasjons- og aktørperspektiv

Forholdet mellom generasjoner står også sentralt i utforskningen av barn og barndommens historie. Å vise hvordan generasjonsoverføringer av erfaringer og kunnskap har foregått til ulike tider i ulike samfunn, er sentralt. Forholdet mellom generasjoner, eller å undersøke integrasjon av barn i samfunnet som et kritisk moment, trenger mer oppmerksomhet.

Målet må videre være, noe også Steven Mintz til slutt understreker og som det ikke er vanskelig å slutte seg til, å tegne et bredt og komplekst bilde av fortidas mangetydighet og forskjellighet, med utgangspunkt i de ulike historiske epokene. Sist, men ikke minst, bør barn studeres som historiske aktører med egne erfaringer, og som selv har påvirket utformingen av egne liv og barndommens innhold.

Artikler om barn og barndom

Å forsøke å forstå fortidas mangetydighet og forskjellighet er også utgangspunktet for fagartiklene i dette temanummeret av *Barn*. De gir bare et lite innblikk, men likevel er det med stor glede vi presenterer artikler som fra ulike innfallsvinkler og med forskjellig kildemateriale tematiserer fortidige barndommer.

Den første artikkelen *Barndomshistorie – spørsmål og utfordringer* skrevet av Ellen Schrumpf tar for seg noen linjer og spørsmål innenfor barndomshistorien. Artikkelen diskuterer sentrale temaer som familie, skole og arbeid fordi disse har stått sentralt både i barndommens empiriske undersøkelser så vel som i historiografien. Målet med denne oversiktsartikkelen er å løfte fram noen av barndomshistoriens teser, men også de kontroverser som har funnet sted, samt å belyse hvordan barn og barndom skapes avhengig av tid og sted.

Av, om och för barn. Källor till den barndomshistoriska forskningen er temaet for den andre artikkelen, forfattet av Maria Sundkvist. Som Sundkvist skriver, handler de fleste kildene i arkiver om barn. Vi har

også god tilgang på kilder for barn, men må nedlegge mer energi for å få tilgang til kilder av barn og unge. Ut fra egne erfaringer med ulike kilde typer tar hun til orde for mer fantasi og et åpent sinnelag i jakten på gode kilder til barn og unges historie.

Deretter går vi tilbake i tid, til antikkens forståelse av barn og barndom. Hittil har forskningen gitt et nokså entydig bilde av at barn i liten grad ble betraktet som egne, selvstendige individer i denne perioden. I de siste årene har interessen for temaene barn og barndom i antikken tiltrukket seg mer oppmerksomhet, men med reviderte oppfatninger. I artikkelen *Berøring, velvære, estetikk og ernæring: Forståelse av spedbarnets kropp i antikken* tar forfatteren Inger Marie Lindboe utgangspunkt i sekundærkilder, først og fremst gjengivelser av tidligere skrifter. Forfatteren undersøker deretter hvordan medisinske tekster kan bidra til forståelsen av spedbarnets kropp i antikken. Hennes tekstanalyse konkluderer med at det ble gitt svært konkrete råd om hvordan spedbarnet skulle stelles, også i antikken.

Marie Røskafts artikkel *Barn og barndom i middelalderen* går nærmere inn i norsk og nordisk middelalderhistorie, fra år 1000 fram til 1500. Var foreldrene brutale i sin omgang med barna, eller viser forskningen mer nyanserte resultater? Et sentralt tema som belyses er blant annet hvordan barns vilkår var avhengig av sosial bakgrunn. Mer konkret handler artikkelen om barneutsetting og barnemord. Nød og sosialt uakseptable relasjoner satte nyfødte barn i en sårbar situasjon. Vanskapte barn, eller barn med store skader og funksjonshemninger, kunne bli drept. Studier av lovverket har vært en sentral kilde for å utdype disse temaene nærmere. Konklusjonen er imidlertid at middelalderens foreldre jevnt over forholdt seg til sine barn med kjærlighet og hengivenhet.

Temaet for Johanna Skölds artikkel er barn og arbeid, nemlig barnearbeidet i overgangen fra 1800-tallet til det 20. århundre. Med bakgrunn i en empirisk undersøkelsen er målet med artikkelen *Utbildad eller utnyttja? Fosterbarns arbete i svenska fosterhem 1860-1930* å nå fram til et barneperspektiv. Hvilke konsekvenser hadde arbeidet i fosterhjemmene? Ble barn utnyttet, eller var det heller tale om en omfattende opplæring? Sköld konkluderer med at svaret på spørsmålet ”utbildad eller utnyttad” ikke er entydig. Det var heller tale om et både og. Igjen viser konkrete undersøkelser et nyansert bilde, noe som har vært den røde tråden i dette temanummeret om barn og barndom i historien.

I denne utgaven av *Barn* trykker vi i tillegg 4 sammendrag av avhandlinger som er forsvart for doktorgraden.

Litteratur

- Cunningham, H. 1996. *Barn og barndom fra middelalder til moderne tid*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Cohen, S. 1972. *Folks Devils and Moral Panic. The Creation of the Mods and the Rokers*. London: MacGibbon and Kee.
- Kaldal, I. 2002. *Frå sosialhistorie til nyare kulturhistorie*. Oslo: Samlaget.
- Korsvold, T. 2005. Moralsk panikk: Bruk av psykologisk og sosiologisk kunnskap i utformingen av velferdsordninger for barn. *Psykologisk Tidsskrift NTNU* 3.
- Mintz, S. 2006. *Huck's Raft. A History of American Childhood*. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press.
- Postman 1982. *The Disappearance of Childhood*. New York : Delacorte Press.
- Schrumpf, E. 2007. *Barndomshistorie*. Oslo: Samlaget.
- Tingstad, V. 2008. Discourses on children obesity and television advertising in the context of the Norwegian welfare state (manus under utgivelse).
- Winn, M. 1983. *Children Without a Childhood*. New York: Pantheon.

Tora Korsvold
Norsk senter for barneforskning
Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, NTNU
NO-7491 Trondheim, Norge
e-post: tora.korsvold@svt.ntnu.no